

**Straatnaambord,
verwijzend naar
Armand Meys.**

Weerstander 1940-1945.

Alleen nog maar een straatnaam?

Verzetshelden in de Wilselse herinneringspolitiek

Marnix Beyen

Indien tussen Wijgmaal en Wilsela niet de Dijle stroomde, dan zou men de twee meest noordelijke deelgemeenten van Leuven nauwelijks van elkaar kunnen onderscheiden. De bebouwde kommen van de twee dorpen vloeien naadloos in elkaar over, en vormen samen een vrij uitgestrekte, door landbouwgronden omzoomde suburbane ruimte. Binnen deze ruimte speelt het Kanaal Leuven-Mechelen zowel een scheidende als een verbindende rol. Het doorklieft Wilsela, waarvan de twee parochies, Sint-Martinus of Dorp (ten oosten van het Kanaal) en Sint-Agatha of Putkapel (ten westen van het Kanaal), zich tot relatief autonome entiteiten hebben ontwikkeld. Maar tegelijk heeft het zowel in beide Wilsela's als in Wijgmaal (waarvan het Kanaal de oostgrens vormt) een sterke industriële activiteit doen ontstaan. De felblauwe straatnaamborden geven aan dat men zich in dit hele gebied op Leuven's grondgebied bevindt.

Wie echter de moeite neemt de straatnaamborden ook effectief te lezen, wordt zich al snel bewust van een merkwaardig verschil. De straatnamen in de Wijgmaalse dorpskern lezen als een pantheon van de pioniers die deze gemeente tijdens de laatste decennia van de negentiende eeuw gestalte hebben gegeven. Vanzelfsprekend is er een laan genoemd naar Edouard Remy, de paternalistische ondernemer die vanaf 1855 een oude watermolen omvormde tot een graan- en rijstverwerkend bedrijf en daarmee een onooglijk gehucht deed uitgroeien tot een industriële gemeente.¹ Maar ook de eerste onderwijzer, de eerste pastoor en de patroonheilige van het dorp – respectievelijk Henricus Wittebols, pastoor Bellon en Sint-Hadrianus – werden vereeuwigd met een straatnaam. Notabelen uit de recentere geschiedenis van het dorp daarentegen kregen nauwelijks een plaats in het straatbeeld. Een uitzondering wordt gevormd door de dorpsdichter en onderwijzer Remy Alloing (1883-1953), maar die moet zich tevreden stellen met een verhard fiets- en wandelpad. De enige niet-notabele figuren uit het Wijgmaalse verleden wier naam in leven wordt gehouden op straatnaamborden, briefomslagen en administratieve papieren, zijn de broers Maurits en Karel Tasset. Zij stierven allebei op 13 juni 1916 als soldaat aan het front in Ramskapelle. Een cultus zoals die rond de Gebroeders Van Raemdonck was hen niet gegund, maar de centraal in Wijgmaal gelegen Zeepstraat werd kort na de Eerste Wereldoorlog wel omgedoopt in de Gebroeders Tassetstraat.

De herinnering aan de Tweede Wereldoorlog wordt uitsluitend in de Acht-Meistraat levendig gehouden – een naam zonder enige lokale specificiteit. Uitgerekend in dat verband is de toestand in Wilsela radicaal verschillend. Wie de brug van Wijgmaal naar Wilsela oversteekt, komt meteen in de Weggevoerdenstraat terecht. Ook deze naam heeft geen specifiek lokale relevantie, en kan zowel de gedeporteerden van de Eerste als die van de Tweede Wereldoorlog betreffen. Strikt genomen geldt hetzelfde voor de Politieke-Gevangenenlaan en de Oudstrijderslaan, die elders in het dorp te vinden zijn. Zeer expliciet zijn daarentegen de acht straatnaamborden die de vermelding 'Weerstander 1940 -1945' bevatten: de Jan Van Avondtstraat, de Louis Woutersstraat, de Henri Elsenwijk, de Armand Meyswijk, de Alfons Fierensstraat, de kolonel Bégaultlaan, de Albert Woutersstraat en de André Emondstraat. Dat het om concrete Wilselse verzetsstrijders uit de Tweede Wereldoorlog gaat, wordt daarbij niet vermeld, maar het is wel meteen duidelijk dat de namen niet tot een nationaal verzetspatrimonium behoren.

Deze eenvoudige vaststelling wekt een aantal vragen op die in de eerste plaats de lokaal geïnteresseerde historicus of historica kunnen interesseren: wie waren de jongens die achter deze straatnamen schuilgaan? Op basis van welke daden hebben zij een straatnaam verdiend? En sinds wanneer is er een straat naar hen vernoemd? Deze verwondering roept echter haast automatisch een reeks andere vragen met een ruimere historische relevantie op: is Wilsese met deze hoge concentratie aan 'verzetstraatnamen' uitzonderlijk, of past de situatie in dit dorp in een algemener patroon (en is Wijgmaal dan de uitzondering?). Welke mechanismen verklaren dat sommige gemeenten wél hun verzetsstrijders (die ook in deze bijdrage soms met een belgicisme 'weerstanders' zullen worden genoemd) uit de Tweede Wereldoorlog met een straatnaam hebben willen eren – en andere niet? Al deze vragen werpen een licht op de poging van lokale gemeenschappen om een collectieve herinnering te creëren, maar meteen ook op de grenzen ervan. Hebben de straatnaamborden ervoor gezorgd dat de verzetshelden in kwestie effectief nog een betekenis hebben voor de actuele bewoners van Wilsese, of geldt dat alleen nog in beperkte kringen?

In deze bijdrage zal ik niet trachten een definitief antwoord te geven op deze vragen. Door verslag uit te brengen van het kleine, voorlopig onafgewerkte onderzoekje dat ikzelf heb gevoerd, probeer ik wel duidelijk te maken dat 'heemkundige sensaties' het historisch onderzoek kunnen verrijken en verdiepen – en dat het derhalve voor historici en historica belangrijk is zich voor dergelijke sensaties open te stellen. Omgekeerd hoop ik ook aan te tonen dat heemkundig werk gebaat kan zijn bij het hanteren van historische vraagstellingen en onderzoeksmethoden. Deze bijdrage kan derhalve worden gelezen als een oproep tot een intense kruisbestuiving – al dan niet door concrete samenwerking – tussen historici en heemkundigen.

Wie waren de jongens die achter deze straatnamen schuilgaan? Op basis van welke daden hebben zij een straatnaam verdiend?

- 1 Voor die geschiedenis, zie onder andere: Jacques Berckmans e.a., *Van Wilmale tot Wijgmaal. Vroeger en nu in woord en beeld* (Wijgmaal 2002).

Een catalogoog van helden

De vragen die door de straatnaamborden worden opgeroepen, krijgen alvast een gedeeltelijk antwoord in een ander onderdeel van het Wilsese materiële erfgoed: de oorlogsmonumenten. Ook op dit vlak is het onderscheid tussen Wilsese en Wijgmaal opmerkelijk. In Wijgmaal staat vlak voor de kerk weliswaar een klassiek oorlogsmonument (met als opschrift 'Wijgmael aan zijne helden'), maar daarop worden enkel de slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog vermeld. Wilsese daarentegen huisvest twee grote oorlogsmonumenten. Eén ervan be-

Oorlogsmonument aan de Sint-Martinuskerk in Wilsese.

vindt zich vlak voor de Sint-Martinuskerk (op de plaats waar de eerder genoemde Albert Woutersstraat vertrekt) en is uitsluitend gewijd aan de herinnering van de Tweede Wereldoorlog. Het monument bestaat uit een lange, door twee zuilen geflankeerde muur waarvan het middelste gedeelte verhoogd is met een fronton. Dat middelste gedeelte bevat de afbeelding van een christushoofd en de vermelding '1940-1945. Gemeente Wilsele'. Links van dit middengedeelte (vanuit het perspectief van de toeschouwer) staan de namen gegrift van de geallieerde soldaten die op het grondgebied van Wilsele vielen, rechts die van de Wilselse burgerslachtoffers. De met een straatnaam vereeuwigde verzetsstrijders zijn er niet op terug te vinden.

Oorlogsmonument in Wilsele-Putkapel.

Het andere monument staat op de hoek van een gemeenschapsschool die vlak naast het Wilselse gemeentehuis (op het grondgebied van de parochie Putkapel) is gebouwd. Het bestaat uit een strak achthoekig prisma in baksteen, dat omgeven is door een lage muur. Het opschrift op de zijde die naar de ingang is gekeerd, luidt: 'Aan onze helden, 1914-1918/1940-1945'. Dit monument moet met andere woorden de herinneringen aan de twee wereldoorlogen vereeuwigen. Is het dan een van die talloze monumenten die kort na de Eerste Wereldoorlog zijn opgericht en waaraan nadien de Tweede Wereldoorlog is toegevoegd? De modernistische stijl van het monument lijkt deze these al meteen te tegen te spreken, en het opschrift bevestigt dit: 'Deze zuil werd opgericht door de bevolking van Wilsele en ingehuldigd op 28 augustus 1948'. Het betreft, met andere woorden, een monument van de Tweede Wereldoorlog dat de slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog retrospectief heeft opgenomen in zijn huldebetoen. Eén zijde van het monument vermeldt alle soldaten die gesneuveld zijn tijdens de Eerste Wereldoorlog, twee andere zijden bevatten geen namen, maar

stellen respectievelijk de burgerslachtoffers en de opgeëiste arbeiders uit beide oorlogen centraal. De laatste twee zijden van het monument zijn expliciet gewijd aan de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog: zij bevatten respectievelijk een lijst met vijf gesneuvelde soldaten (gestorven 'op 't eereveld') en van acht weerstanders die 'de Heldendood in Duitse concentratiekampen' stierven, en van wie het voorbeeld 'diep in ons ziel staat [...] geplant'.

Indien we de acht weerstanders op het oorlogsmonument vergelijken met de verzetsstrijders die een straatnaambord hebben gekregen, dan valt op dat slechts zeven namen uit beide lijsten identiek zijn. Meer bepaald ontbreekt Albert Wouters op de lijst met weerstanders op het monument. Bij nader inzien blijkt hij wel te zijn opgenomen op de lijst met gesneuvelde soldaten. Omgekeerd zien we op het monument de naam Jules Persoons tussen de weerstanders staan, terwijl we hem niet als zodanig hadden ontdekt tussen de straatnamen. Nochtans is er wel degelijk een Wilselse straat naar Jules Persoons genoemd, maar deze bevat nergens de vermelding 'weerstand'.

Dankzij het monument weten we intussen al iets meer over de mensen achter de straatnamen, maar zijn er ook enkele twijfels gerezen. We weten eerst en vooral dat het effectief om 'onze helden', met andere woorden om Wilselse figuren gaat. Ten tweede is het duidelijk geworden dat alle met een straatnaam bedachte helden tijdens de oorlog zijn gestorven. De heldendood, op het veld van eer of in een concentratiekamp, was blijkbaar een voorwaarde om op deze manier te worden vereeuwigd. Ten derde heb ik door de studie van het monument een negende verzetsstrijder kunnen identificeren – Jules Persoons – die met een straatnaam is bedacht. Anderzijds heeft deze studie het verzetsstatuut van Albert Wouters op de helling geplaatst: was het nu een weerstander, of een gesneuvelde soldaat uit het reguliere leger? En indien dat laatste het geval was, waarom hebben die vijf andere militaire slachtoffers dan geen straatnaam gekregen?

De heldendood, op het veld van eer of in een concentratiekamp, was blijkbaar een voorwaarde om op deze manier te worden vereeuwigd.

Op die laatste vragen kan een antwoord worden gevonden in de schaarse literatuur die voorhanden is. De enige van de vermelde figuren wiens verhaal te boek is gesteld, blijkt uitgerekend Albert Wouters te zijn. Al in 1945 verscheen anoniem een werkje dat de Gentse winkelier Albert Singelyn aan diens levenswerk had gewijd, en meer dan een halve eeuw later vertelde Marc Verschooris zijn wederwaardigheden opnieuw.² Beide publicaties maken duidelijk waarom Wouters tegelijk als soldaat en als weerstander kon worden geëerd. Hij had kort gediend in het officiële Belgische leger, maar was al vroeg tijdens de bezetting naar Frankrijk uitgeweken en via omzwervingen in Engeland terechtgekomen. Daar was hij vanaf 1943 actief geworden als marconist bij het Geheim Belgisch Leger. Nadat hij opnieuw in België was gedropt, had hij vanuit Gent de resultaten van sabotageacties doorgeseind naar de Engelse basis van die organisatie.

2 Voor zijn land, s.l., 1945; Marc Verschooris, *Wachten op de maan van mei. Albert Mélot en Albert Wouters. Londen 1943-Gent 1944* (Gent 2000).

Kort voor de bevrijding was hij echter nabij het Oost-Vlaamse Bachte-Maria-Leerne neergeschoten door een Duitse patrouille. Wouters was, met andere woorden, niet als regulier soldaat gestorven, maar als lid van een verzetsgroep. Want al ontving het Geheim Leger opdrachten van de Belgische regering, al was het militair georganiseerd en kende het militaire rangen toe, toch was het in de eerste plaats een gewapende verzetsorganisatie.

In een heel beknopte vorm is Wouters' verhaal terug te vinden in Kathia Glabekes recente boek over de Leuvense straatnamen. Ook zij klasseert hem onder de 'Wilselenaren die in dienst van het leger aan de bevrijding meewerkten en omkwamen', en neemt hem dus niet op in haar lijstje van zeven Wilselse burger-weerstanders 'die opgepakt werden en meestal in een concentratiekamp stierven, soms na een gevangenschap van bijna twee jaar'.³ Dat lijstje helpt ons verder in die mate dat het ook de plaats en datum van overlijden van deze verzetstrijders vermeldt. Maar het creëert meteen een nieuwe verwarring, aangezien er twee personen in ontbreken die een straatnaam hebben gekregen en op het oorlogsmonument als weerstander vermeld staan. André Emond wordt wel afzonderlijk door Glabeke vernoemd, maar zij is blijkbaar terughoudend hem als weerstander voor te stellen. Ze vermeldt alleen dat hij ook werd opgepakt, en op 8 december 1944 overleed in het kamp van Dora. Van Kolonel Bégault maakte ze zelfs helemaal geen gewag. Waarom Bégault en Emond niet in Glabekes lijstje zijn opgenomen, wordt onrechtstreeks misschien duidelijk gemaakt in de studie die Ansfried Hueber en Ghislain Debecker intussen alweer meer dan veertig jaar geleden aan de geschiedenis van Wilselse wijdden. De zeven door Glabeke genoemde burgers-weerstanders verschijnen in dat werk als leden van de Witte Brigade. Van kolonel Bégault en André Emond wordt uitsluitend aangeduid dat zij in concentratiekampen zijn gestorven, en Albert Wouters staat vermeld onder zes Wilselse soldaten die tijdens gevechten het leven lieten.⁴ In deze literatuur wordt dus blijkbaar een gewoonte voortgezet die al tijdens de bezetting was ontstaan, namelijk om 'de weerstand' en de Witte Brigade als synoniemen te zien. De straatnaamgevers lijken daarentegen een ruimere definitie van het begrip 'weerstand' te hebben gehanteerd.

Ruimer, maar op een andere manier misschien ook beperkter. Minstens zo opmerkelijk als de afwezigheid in Glabekes lijst van burger-weerstanders, is immers de aanwezigheid van een persoon die ik noch via de straatnaamborden noch via het oorlogsmonument had geïdentificeerd. Het gaat om pastoor Willem Karel Legrand, van wie Glabeke vermeldt dat hij op 7 december 1943 in Néchin was overleden, 'twee maanden nadat hij in Breendonk vastgezeten had' en vervolgens uit zijn bisdom was verbannen. Meteen is ook een mogelijke oorzaak aangeduid voor Legrands afwezigheid op het oorlogsmonument: hoewel hij door Hueber en Debecker wel degelijk als lid van de Witte Brigade wordt vermeld, is hij niet in een concentratiekamp overleden en beantwoordt hij dus niet aan het criterium van de heldendood. Is het om die reden dat hij op 'zijn' straatnaamborden niet als 'weerstander 1940-1945' wordt afgeschilderd, maar uitsluitend als 'pastoor van de Sint-Martinusparochie, 1932-1943'? Wie met open oog door deze straat wandelt, wordt echter wel heel nadrukkelijk aan Legrands oorlogsactiviteiten herinnerd. Halfweg de straat is door 'de dankbare gemeente Wilselse' in 1950 een herinneringsplaat aangebracht met een portret van Legrand en met de vermelding dat deze een 'moedig weerstander' was geweest die was 'aangehouden door de vijand na laf verraad'. Het lijkt alsof men door deze individuele gedenkplaat Legrands afwezigheid op het twee jaar eerder ingehuldigde oorlogsmonument heeft willen compenseren. In elk geval is na de toevoeging van Legrand het aantal met een straatnaam vereerde Wilselse verzetstrijders opgevoerd tot tien.

3 Kathia Glabeke, *Wat leert de straat? Leuvense straatnamen toegelicht*, Leuven (Peeters 2011) 96.

4 A. Hueber en Gh. K. De Becker, *Geschiedenis van Wilselse: zijn opkomst en ontwikkeling*, 110, n.9.

Straatnaambord, verwijzend naar pastoor Legrand (pastoor Wilselse St. Martinus van 1932-1943).

Een actieve herinneringspolitiek

Om de historische figuren achter deze straatnamen te leren kennen volstaat een observatie van het materiële erfgoed en een studie van de secundaire literatuur niet. Daarvoor dienen de historicus en de heemkundige hun zoektocht voort te zetten in de archieven. Zo zouden de dossiers van de betrokken personen in de Dienst Oorlogsslachtoffers van de Federale Overheidsdienst Sociale Zaken moeten worden opgevraagd. Voor deze bijdrage interesseerde mij echter in de eerste plaats de vraag in welke historische context zij in het Wilselse straatbeeld verschenen – en dus de herinneringspolitiek waarvan zij postuum het voorwerp werden. Aangezien straatnaamgeving een gemeentelijke materie is, vormen de notulen van de Gemeenteraad de meest voor de hand liggende bron. Voor Wilsela, dat tot de fusie van 1977 een autonome gemeente vormde, is deze bron in goede staat terug te vinden in het Leuvense Stadsarchief. Met betrekking tot straatnaamgeving bleek zij helaas ontgoochelend. Niet alleen kwam het punt slechts tweemaal aan bod, in beide gevallen werd ook benadrukt dat deze kwestie tot de bevoegdheid van het schepencollege behoorde. Al op 9 december 1944 – dus slechts drie maanden na de bevrijding – was dit de enige vermelding bij het punt 'Nieuwe benaming van de Hollestraat'. Twee en een half jaar later, op 14 april 1947, gaf de burgemeester iets meer uitleg toen het punt 'Nieuwe straatnamen – Persoonsstr. – Henri Legrandstr en Weggevoerdenstraat' op de agenda stond:

'Na de bespreking van dat punt aan de dagorde gebracht door de minderheid, verklaart de Heer Burgemeester, dat de straatbenaming in de bevoegdheid valt van het schepencollege. Hij verklaart dat het college de zaak reeds onderzocht heeft, dat binnenkort door dat college een definitieve beslissing zal genomen worden om aan zekere straten der gemeente de naam te geven van overleden of vermiste politieke gevangenen, en alzoo hun nagedachtenis te vereeuwigen.'

Dat de bevoegdheid bij het schepencollege lag, kan voor de historicus een probleem vormen. De notulen van die instantie zijn in België immers niet per definitie toegankelijk. Gelukkig bleek dit voor Wilsela wel het geval, en verhelderden deze notulen inderdaad heel wat. De beslissing over de nieuwe naam van de Hollestraat viel op 27 februari 1945. Omstandig werd uit de doeken gedaan waarom deze straat voortaan de naam van Albert Wouters zou dragen. Al dan niet op basis van Albert Singelyns eerder vermelde boekje werden diens oorlogsactiviteiten beschreven. Om 'zijn voorbeeld voor het nageslacht te bewaren', zo besloten de notulen, paste het dat de straat waar hijzelf had gewoond naar hem zou worden genoemd. Marc Verschooris' bewering dat de gemeente pas 'vele jaren later' een straat naar Albert Wouters vernoemde, klopt dus niet.⁵

5 Verschooris, o.c., 206.

De meer omvattende straatnaamwijziging die in april 1947 in de gemeenteraad werd aangekondigd, werd uiteindelijk op 5 juni van dat jaar bekrachtigd in het College van Burgemeester en Schepenen. In plechtige taal werd aangegeven dat verschillende inwoners van de gemeente tijdens de bezetting lid waren geweest van een verzetsgroep, zich door hun vaderlandslievende houding hadden onderscheiden en vaak ook in concentratiekampen waren overleden of nog steeds vermist waren. 'Gezien wij deze Helden, die hun leven voor ons allen offerden, niet mogen vergeten en dat hun namen voor het nageslacht moeten bewaard blijven, en het beste middel daartoe is, ze te geven aan bepaalde straten van de gemeente', besloot het college niet minder dan negen straten van naam te veranderen. Zo ontstond het lijstje van tien namen waar ik eerder

toe was gekomen. De uitleg bij elk van deze namen was veel korter dan degene die eerder Albert Wouters ten deel was gevallen: hij bevatte uitsluitend de plaats en datum van overlijden. Bij vier van de negen stond dat zij opgesloten waren in het kamp van Vught en nog steeds vermist werden.

Het college toonde meteen ook dat zij deze straatnaamwijziging niet onopgemerkt wilde laten voorbijgaan. Nog tijdens dezelfde zitting kondigde het aan dat het in samenwerking met de bonden van de oudstrijders, de krijgsgevangenen en de weerstanders een plechtige 'huldebetooging' zou houden ter nagedachtenis van de overleden en vermiste Politieke Gevangenen. De datum van die plechtigheid werd vastgelegd op 29 juni en op het programma stonden onder meer 'een plechtige H. Mis voor de zielerust dier Helden', een 'doodenappel met afkondiging der nieuwe straatnamen' en de vaderlandse hymne. Ook tijdens de twee daaropvolgende jaren toonde het College nog enkele keren zijn bekommernis om de herinnering aan de weerstanders levendig te houden. In de zomer van 1948 maakte het 40.000 frank vrij voor de oprichting van het monument aan het gemeentehuis, een jaar later besloot het bijna driemaal zoveel uit te trekken voor de oprichting van het monument aan de Sint-Martinuskerk. Op 12 januari 1950 ten slotte belastte het college een Leuvense beeldhouwer met de vervaardiging van de herinneringsplaquette voor pastoor Legrand, 'gestorven aan ontbering en ziekte opgedaan tijdens zijn gevangenzetting door de Gestapo onder de bezetting'. Met de inhuldiging van die plaquette lijkt de 'materiële infrastructuur' van de oorlogsherinnering in Wilssele vervolledigd te zijn geweest. De collegeverslagen bevatten er tijdens de daaropvolgende jaren alvast geen verwijzingen meer naar.

De wil tot herdenken

Tien straatnamen gewijd aan individuele verzetsstrijders, drie aan groepen oorlogsslachtoffers, twee monumenten en een herinneringsplaat: dat alles lijkt te wijzen op een sterke aanwezigheid van de Tweede Wereldoorlog in het Wilselse collectieve geheugen. Indien we willen weten of deze situatie echt bijzonder is, moeten we grootschalig vergelijkend onderzoek doen. Dat geschiedschrijving de eigenheid van historische fenomenen pas goed kan taxeren indien zij comparatief wordt opgevat, weten historici al lang. Vergelijkende studies – zeker indien zij op grote schaal worden geconcipeerd – zijn echter bijzonder tijdrovend en daardoor moeilijk haalbaar. Specifiek op het vlak van het straatnamenonderzoek in België kunnen weliswaar de databanken van Infobel en CRAB (Centraal Referentieadressen Bestand) op CD-Rom worden geconsulteerd, maar deze geven geen verdere duiding bij de namen die ze bevatten. Om uit dergelijke lijsten de verzetsstrijders en/of oorlogsslachtoffers te selecteren is derhalve lokaal onderzoek van het materiële erfgoed en van de gemeentearchieven noodzakelijk. Hier ligt misschien een taak weggelegd voor de vele heemkundigen en lokale historici die België rijk is: indien in elk van de 2359 gemeenten uit het tijdperk vóór de fusie één lokale onderzoeker de straatnamen met een verwijzing naar de Tweede Wereldoorlog zou kunnen in kaart brengen én nagaan van wanneer die namen precies dateren, dan zou een geweldig hulpmiddel voor vergelijkend historisch onderzoek ontstaan. Historici zouden dan op zoek kunnen gaan naar de criteria die hebben bepaald waarom de Tweede Wereldoorlog in het collectieve geheugen van sommige gemeenten sterker aanwezig is dan in dat van andere. Dergelijke vragen zijn overigens niet alleen voor de nationale, maar ook voor de lokale geschiedschrijving relevant: de kennis van het eigen lokale verleden krijgt des te meer betekenis naarmate het kan worden vergeleken met dat van andere gemeenten. Een 'vergelijkende heemkunde' lijkt daartoe de meest aangewezen weg.

Plaquette voor pastoor Willem Karel Legrand.

Zolang een dergelijke databank niet bestaat, moet ik mij beperken tot een kleinschalige en tentatieve vergelijking met Wijgmaal, het aangrenzende dorp waar de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog zo goed als afwezig blijkt te zijn. Om deze vergelijking goed te kunnen maken, is het eerst en vooral noodzakelijk te beseffen dat Wijgmaal vóór de fusie van 1977 geen autonome gemeente, maar een gehucht van Herent was. De afwezigheid van de Tweede Wereldoorlog in het straatbeeld geldt echter ook voor deze voormalige hoofdgemeente. Van de 151 namen die op het Herentse monument voor de slachtoffers van beide wereldoorlogen staan gebeiteld⁶, hebben er slechts vijf een straatnaam gekregen – en daarbij ging het telkens om slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog. Behalve de eerder genoemde Gebroeders Tasset behoren daar ook een tweede broederpaar – de Gebroeders Massant – en de Herentse dorpspastoor Hippoliet Van Bladel toe. Het monument zelf is trouwens opgericht na de Eerste Wereldoorlog maar gerestaureerd en aangevuld na de Tweede. Dat in Herent de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog volledig werd en wordt overschaduwd door die aan de Eerste, wordt nog duidelijker indien we in rekening brengen dat de reeds genoemde Acht-Meistraat voor de fusie Elf-Novemberstraat heette. De stad Leuven zag zich in 1977 genoodzaakt deze naam te wijzigen aangezien er al door andere van haar deelgemeenten Elf-Novemberstraten of -lanen liepen.

Hoe kan nu dat opmerkelijke verschil tussen Herent/Wijgmaal en Wilsele worden verklaard? Aan het feit dat er in deze eerste gemeenten tijdens de bezetting geen verzetsstrijders zouden geweest zijn, kan het alvast niet hebben gelegen. Marcel Piot somt in zijn *Geschiedenis van Herent* 30 politieke gevangenen uit Herent op die in Breendonk of in Duitse kampen om het leven zijn gekomen. Van hen kwamen er tien uit Wijgmaal.⁷ Bovendien waren er vijf jongens uit Wijgmaal als soldaat gesneuveld tijdens de Achttiendaagse Veldtocht. Te herdenken materie was er derhalve ook in deze dorpsgemeenschap voldoende. Het verschil moet dan ook worden gezocht in de 'wil tot herdenken' van beide gemeenten.

Het verschil moet dan ook worden gezocht in de 'wil tot herdenken' van beide gemeenten.

Waarom zou die wil tot herdenken in Wijgmaal kleiner zijn geweest dan in Wilsele? Een mogelijke verklaring is dat het verzet gedurende het laatste oorlogsjaar in een slecht daglicht was komen te staan door de brutale moord op het zogenaamde 'verklikkersgezin' Organe, waarvan de leden achteraf onschuldig bleken te zijn. Behoudens het feit dat ik deze hypothese niet kan bewijzen, kan ook de vraag worden gesteld of ze wel erg overtuigend is. Volstaat ze om te verklaren waarom ook in Herent geen weerstanders werden vereeuwigd? Kon men niet even goed verwachten dat deze gemeente, waar de topcollaborateur Robert Verbelen was opgegroeid, net een bijzondere drang zou hebben gevoeld zich als 'verzetsgemeente' te profileren? Of heeft dit gegeven integendeel een soort taboesfeer rond de Tweede Wereldoorlog gecreëerd?

Een meer plausible en toetsbare verklaring lijkt te worden geboden door de politieke samenstelling van de gemeenteraad in beide dorpen. Bij de bevrijding werd in de meeste Belgische gemeenten zo veel mogelijk teruggegrepen naar

6 Al deze namen zijn terug te vinden op: http://www.bel-memorial.org/names_on_memorials/display_names_on_mon.php?MON_ID=537.

7 Marcel Piot, *Geschiedenis van Herent. Van Prehistorie tot heden* (Herent 2003) 352-354.

de vooroorlogse politieke verhoudingen. In Wilsela betekende dit de voorlopige herbenoeming van het integraal socialistische gemeentebestuur dat onder leiding van Henri Corbeels al sinds 1927 de gemeente domineerde. Daarmee vertoonde Wilsela binnen het Vlaamse landschap een atypisch profiel, aangezien minder dan tien procent van de Vlaamse schepencolleges tijdens deze periode in handen waren van de socialistische partij.⁸ Herent beantwoordde evenmin aan de dominante Vlaamse tendens van homogeen-katholieke colleges, maar werd sinds 1926 bestuurd door een katholiek-liberale coalitie onder leiding van de katholieke arts Prosper Switters. Ook deze werd na de bevrijding voorlopig in zijn ambt hersteld.

De gemeenteraadsverkiezingen van 24 november 1946 bevestigden de socialistische hegemonie in Wilsela, ondanks de grote overwinning die de kersverse CVP in de meerderheid van de Vlaamse gemeenten behaalde. Corbeels werd er opgevolgd door Léopold Decoux, die het ambt zou bekleden tot aan de fusie van 1977. In Herent bleken de verhoudingen veel complexer te worden door de verkiezingen, die zowel de katholieken als de socialisten vijf zetels in de gemeenteraad opleverden. De enige verkozen liberaal, Victor Haesaerts, was alleen bereid met de katholieken een coalitie aan te gaan en werd daarvoor beloofd met de burgemeesterspost. Die bleef hij bekleden tot aan zijn dood in 1955.⁹

De grens tussen Wilsela en Wijgmaal was tijdens de late jaren 1940 dus de grens tussen een door socialisten en een overwegend door katholieken bestuurde gemeente. De impact daarvan mag niet worden onderschat. Hoewel ook veel katholieken betrokken waren geweest bij verzetsacties, was het toch vooral de linkerkant die zich met 'de weerstand' was gaan identificeren. De katholieke opinie daarentegen distantieerde zich steeds meer van de verzets-erfenis. Daartoe droeg niet alleen de gewelddadigheid bij waarmee bepaalde ex-verzetskringen te keer waren gegaan tegen gewezen (echte of vermeende) collaborateurs, maar ook de ontwikkelingen in de zogenaamde koningskwes-tie. Het hevigste verzet tegen de terugkeer van Leopold III naar België kwam immers uit linkse kringen van oud-weerstanders. Zij verweten de koning een te meegaande houding tegenover het nationaalsocialisme te hebben aangenomen en zich onsolidair te hebben gedragen tegenover de Belgische politieke en krijgsgevangenen in Duitsland. Aan katholieke zijde daarentegen bleef de loyaliteit tegenover de vorst groot, waardoor de afstand ten opzichte van ex-verzetskringen nog toenam.

In het licht van dit alles is het niet verwonderlijk dat vooral linkse regeringen de nagedachtenis van het verzet in stand trachtten te houden. Zo was het de socialistische onderwijsminister Herman Vos die er in een omzendbrief van 8 november 1946 op aandrong de schoolkinderen blijvend te confronteren met de heldendaden van het verzet, 'bij voorkeur uit de eigen streek'.¹⁰ Het zou evenmin verbazing wekken indien vooral de (erg schaarse) socialistische gemeentebesturen aan dergelijke oproepen gevolg gaven. Om deze stelling hard te maken, is echter onderzoek op ruimere schaal noodzakelijk.

Mijn beperkte onderzoekje suggereert in elk geval dat deze politieke tegenstelling niet mag worden verabsoluteerd. Uit het voorgaande is al gebleken dat de katholieken zich niet onbetuigd lieten in het herdenken van de verzetsshelden. De vraag tot het omdopen van een aantal straatnamen was immers 'aan de dagorde gesteld door de minderheid', en de uiteindelijke inhuldiging van de nieuwe straten werd aangevangen met een eucharistieviering. Nochtans kunnen ook hierin partijpolitieke overwegingen een rol hebben gespeeld. Het

8 Volledige cijfers zijn niet voorhanden, maar deze tendens blijkt wel uit de steekproef in: Chantal Kesteloot, Ann Mares en Claudine Marissal, *Gemeenteraadsverkiezingen 1890-1970* (Brussel Gemeentekrediet, 1996) o.m. p. 249-251.

9 *Ibidem*, 356.

10 *Mededeelingen van het Ministerie van Openbaar Onderwijs*, jg. 4, 1946, dl. 2, 179

verzoek van de katholieke minderheid betrof immers specifiek de Pastoor Legrandstraat, de Jules Persoonsstraat en de Weggevoerdenstraat. Legrand was vanzelfsprekend een katholieke figuur en de 'Weggevoerden' riepen geen rechtstreekse referenties aan het verzet op. De aanwezigheid van Persoons in dit lijstje valt minder goed partijpolitiek te verklaren. Waarom schoven de katholieken niet veeleer Henri Elsen naar voor, die zich voor de oorlog had geëngageerd in de Katholieke Arbeidersjeugd?¹¹

Wat er ook van zij, de reactie van het gemeentebestuur kan worden geïnterpreteerd als een poging om dit katholieke initiatief 'onder te dompelen' in een veel ruimere herdenkingspolitiek met betrekking tot de Wilselse weerstand. Misschien kan hierin zelfs een verklaring worden gevonden voor het feit dat uitgerekend Jules Persoons en pastoor Legrand op basis van de straatnaamborden niet direct als verzetsstrijder herkenbaar zijn?

Nog opvallender is de afwezigheid van pastoor Legrand op het Wilselse oorlogsmonument. Het argument dat hij niet in een concentratiekamp is overleden mag dan al correct zijn, het klinkt niettemin erg formalistisch. Heeft het socialistische gemeentebestuur deze katholieke notabele bewust uit de Wilselse weerstandsherinnering willen wissen? Maar waarom steunde het twee jaar nadien dan wel de oprichting van een herinneringsplaquette voor hem? Was dit om de katholieke opinie in het dorp niet van zich te vervreemden? En heeft het gemeentebestuur om dezelfde reden de oprichting van een tweedelijk katholiek geïnspireerd monument aan de Sint-Martinuskerk bijzonder mild financieel ondersteund? Moet de afwezigheid van verwijzingen naar het verzet op dit monument worden opgevat als een duidelijk katholiek statement? Het zijn allemaal vragen waar alleen meer diepgravend onderzoek een antwoord op kan bieden. De Wilselse herdenkingspolitiek suggereert alvast dat partijpolitieke verhoudingen in Vlaamse gemeenten tijdens de Koningskwestie niet alleen in termen van strijd, maar ook in termen van samenwerking, onderhandeling en toe-eigening kunnen worden geïnterpreteerd.

Geen blijvende herinnering

In welke precieze politieke context dit ook gebeurde, het is duidelijk dat het socialistische gemeentebestuur Wilslele tijdens de late jaren veertig als verzetsgemeente op de agenda wilde plaatsen, en dat straatnaamgeving daarin een belangrijke rol speelde. Des te opvallender is het dat die herinnering aan het verzet vandaag nauwelijks nog lijkt te leven in het dorp. Een min of meer willekeurige rondvraag bij 30 mensen die in acht van de naar verzetshelden genoemde straten wonen¹², maakte duidelijk dat slechts een kleine minderheid weet naar wie de naam van hun straat verwijst: veertien van hen hadden absoluut geen idee, twaalf konden vaagweg zeggen dat de naam 'iets met de oorlog' had te maken (maar konden vaak niet specificeren over welke oorlog het ging), en slechts vier mensen konden correcte en vrij precieze informatie geven. In drie van die vier gevallen ging het om mensen die al sinds hun geboorte in Wilslele wonen en minstens 49 jaar oud zijn. Eén van hen bleek een rechtstreekse neef van Henri Elsen te zijn, terwijl een 82-jarige man Jules Persoons nog persoonlijk had gekend. De vierde persoon die relatief goed op de hoogte was, bleek een vrouwelijke leerkracht van 43 jaar te zijn die nog maar tien jaar in Wilslele woont. Zij haalde haar informatie over Louis Wouters uit de gesprekken met een buurman van hoge leeftijd, die op straatfeesten wel eens blijkt te vertellen over de oorlogsjaren in Wilslele.

Hoe fragmentarisch deze informatie ook is, zij toont alvast dat het Wilselse verzet nauwelijks is kunnen doordringen van het zogenaamde 'communicatieve' naar het 'culturele' geheugen¹³: de betrokken personen worden nog slechts

11 Informatie verschaft door een anonieme informant uit de Jules Persoonsstraat in Wilslele, 31 januari 2012.

12 De rondvraag werd uitgevoerd op 31 januari en 14 februari 2012 in de André Emondstraat, de Henri Meyswijk, de pastoor Legrandstraat, de Albert Woutersstraat, de Kolonel Bégaultlaan, de Jules Persoonsstraat, de Louis Woutersstraat, de Henri Elsenwijk en de Jan Van Avondstraat.

13 De termen 'communicatief' en 'cultureel geheugen' zijn ontleend aan: Jan Assmann, *Das kulturelle Gedächtnis. D'Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen* (München Beck) 1992.

Straatnaambord, verwijzend naar Louis Wouters (weerstander 1940-1945).

Straatnaambord, verwijzend naar Henri Elsen (weerstander 1940-1945).

herinnerd door wie rechtstreekse contacten met hen heeft gehad of over hen heeft horen vertellen door familieleden, burens of vrienden. Een ruimere collectieve herinnering op het niveau van de gemeente heeft zich blijkbaar niet kunnen vormen. Daarvoor bestaan mijns inziens een drietal verklaringen, waarvan de draagwijdte de Wilselse casus ruimschoots overstijgt.

Een ruimere collectieve herinnering op het niveau van de gemeente heeft zich blijkbaar niet kunnen vormen.

Ten eerste heeft de groeiende demografische verscheidenheid van de relatief verstedelijkte gemeente Wilsese ervoor gezorgd dat de sociale en intergeneratiele transmissie van lokaal relevante verhalen haar vanzelfsprekendheid heeft verloren. Ten tweede hebben er zich geen 'culturele bemiddelaars' gemanifesteerd om deze herinnering naar een ruimer publiek te verspreiden. Weliswaar werden minstens tot het einde van de jaren 1960 door bonden van oudstrijders en weerstanders herinneringsplechtigheden georganiseerd aan het oorlogs-

monument in Wilssele-Dorp¹⁴, maar het verhaal van de verzetsstrijders werd (behalve dat van Albert Wouters) niet verteld in boeken, brochures of andere verspreidingsmiddelen. Belangrijker nog is dat zelden of nooit naar hen schijnt verwezen te zijn in de Wilselse lagere scholen, ondanks de aansporing van minister Vos om dat wel te doen. Ook op de website 'Bel-memorial', opgericht ter nagedachtenis van 'degenen die hun leven voor hun land hebben gegeven' wordt tot op vandaag (15 februari 2012) geen aandacht besteed aan de overleden Wilselse verzetsstrijders. Hun Herentse en Wijgmaalse lotgenoten, die geen straatnaam kregen, valt die eer wel te beurt. In de huidige context lijken er met andere woorden wel culturele bemiddelaars te zijn voor de Herentse en Wijgmaalse, maar niet voor de Wilselse verzetsherinnering. Zonder dergelijke bemiddelaars is een straatnaam gedoemd alleen maar een straatnaam te blijven.

Ten derde kunnen concrete biografische verhalen slechts een ruimere herkenbaarheid bereiken voor zover zij passen binnen een bestaand 'script' met een grote aantrekkingskracht. In het naoorlogse Vlaanderen bleek het script voor een verhaal waarin de hoofdrol werd gespeeld door verzetshelden, bijzonder marginaal. Het werd overschaduwd door een andere, Vlaams-nationale verhaallijn. Dat verhaal stelde Vlaamse 'idealisten' centraal die hun hoop hadden gesteld op Duitse hulp voor het bereiken van een zelfstandig Vlaanderen en die daarvoor na de oorlog onrechtmatig hard behandeld werden door de Belgische staat en door gewezen (september)weerstanders. In dat script is voor de verzetsstrijder slechts de rol van slechterik weggelegd. Vanaf de late jaren 1960 werd een ander script dominant: dat van de judeocide, waarin de hoofdrol ging naar onschuldige slachtoffers die niet vanwege hun daden, maar louter vanwege hun afkomst en geloof werden vervolgd. In dit script konden de verzetsstrijders hoogstens als sympathieke maar machteloze figuranten optreden. Tegenover het onnoemelijke leed van de joodse gemeenschap leek hun offer in het niets te verdwijnen.

14 Hueber en Debecker, *Geschiedenis van Herent*, 112.

Besluit

Dat verzetshelden veel nadrukkelijker in het Wilselse dan in het Wijgmaalse straatbeeld aanwezig zijn, blijkt alles te maken te hebben met de politieke constellatie van de late jaren 1940. De nadrukkelijke politiek die toen door het socialistische gemeentebestuur is gevoerd om de nagedachtenis van de Wilselse verzetshelden in stand te houden blijkt echter weinig succesrijk te zijn geweest. Vandaag wijst zeer weinig er immers op dat in Wilssele de verzetsherinnering sterker aanwezig zou zijn dan in Wijgmaal.

Een eerste conclusie die we aan deze vaststelling kunnen verbinden is dat straatnamen en monumenten als 'herinneringsinstrumenten' slechts effectief kunnen zijn in de mate dat zij een plaats krijgen binnen een ruimere en dynamische herinneringscultuur. Zowel de Wilselse als de Wijgmaalse (en alle andere) verzetshelden zijn het naar mijn gevoel waard dat er bijna zeventig jaar na de feiten alsnog aanzetten tot een dergelijke herinneringscultuur worden geboden. Een Erfgoeddag gewijd aan 'helden' kan zo'n aanzet zijn. Historici zouden door middel van grondig onderzoek en aantrekkelijke studies mee kunnen werken aan deze herinneringscultuur.

Toch wijst deze bijdrage meteen ook op de grenzen van elke herinneringspolitiek: individuele actoren en instellingen kunnen slechts een beperkte invloed uitoefenen op datgene wat gemeenschappen zich in specifieke historische contexten wensen te herinneren van hun verleden. De studie van straatnaamgeving moet dan ook niet in de eerste plaats dienen om vergeten helden weer voor het voetlicht te brengen, wél om de historiciteit van de herinnering zelf te belichten. Straatnamen zijn als het ware fossielen van de herinneringspolitiek uit een vroeger tijdperk. Maar juist als fossielen bieden zij historici en heemkundigen een uitgelezen wegwijzer naar de sociale en politieke constellaties van specifieke gemeenten in specifieke perioden. Door over de muurtjes tussen de verschillende gemeenten én tussen hun disciplines heen te kijken, kunnen heemkundigen en historici samen deze vaak verrassende maar nauwelijks gekende constellaties helpen blootleggen. Maar dan moeten historici zich openstellen voor heemkundige sensaties, en heemkundigen een historische interesse aan de dag leggen.

Beredeneerde bibliografie

Deze bijdrage heeft dankbaar gebruik gemaakt van de in voetnoot vermelde lokaal-historische literatuur die over de bestudeerde gemeenten voorhanden is. Op een veel ruimer niveau past zij binnen het domein van de "herinneringsstudies" dat zich de voorbije twee decennia heeft ontwikkeld tot één van de meest bloeiende takken van de geschiedschrijving. Specifiek in verband met de complexe oorlogsherinnering in België en de geringe plaats daarbinnen voor een echte verzetscultus, kan onder meer worden verwezen naar Pieter Lagrou, *The Legacy of Nazi Occupation. National Recovery and Patriotic Memory in Western Europe, 1945-1965* (Cambridge, 2000) en naar Evert Peeters en Bruno Benvindo, *Scherven van de oorlog. De strijd om de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog, 1945-2010* (Antwerpen 2011). Binnen dit veld van de herinneringsstudies wordt recent veel meer aandacht dan voorheen besteed aan het belang van de lokale context waarin de herinneringen tot stand komen (zie o.m. Stéphane Gerson, *Pride of Place. Local Memories and Political Culture in Nineteenth-Century France*, (Ithaca 2003)

Oorlogsmonumenten hebben binnen deze tendens bijzonder veel aandacht gekregen. In België kan in dat verband vooral gewezen worden op de studie van Laurence van Ypersele en Axel Tixhon over monumenten gewijd aan de Eerste Wereldoorlog in Waalse gemeenten ("Du sang et des pierres. Les monuments de la guerre 1914-1918 en Wallonie", *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 7, 2000, 86-126). Historici hebben al vaker bepleit om ook straatnamen als monumenten te beschouwen (zie o.m. Jan Art, "Het historisch monument: een bepaalde manier van omgaan met het verleden" in: Frank Seberechts, red., *Duurzamer dan graniet. Over monumenten en Vlaamse Beweging* (Gent/Antwerpen 2003) 13-23) maar deze oproepen hebben nog maar nauwelijks tot doorgedreven onderzoek geleid. Voor de Belgische context kunnen wel enkele lokale studies worden genoemd die specifiek aan de herinnering van wereldoorlogen zijn gewijd: Bertrand Dhuyvetter, *Mémoire de pierre, mémoire de guerre. Monuments, plaques, stèles et noms de rues à Mouscron 1914-1918* (Moeskroen 1990), Marylène Pierre, *Les monuments aux morts, les plaques et les stèles commémoratives, les noms de rues de la Première et Seconde Guerre mondiale dans les communes de Virton et de Tintigny*, (UCL, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1992), en Sien Baillieu, *Doorwerking van het verzet na de Tweede Wereldoorlog in de Brugse lokale politiek en herinneringscultuur* (Gent, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2010). Het lopende onderzoek van Chantal Kesteloot over straatnaamgeving in Brussel heeft voorlopig nog niet tot publicaties geleid. Daarnaast zijn er ook historici die straatnaamonderzoek een plaats hebben gegeven in ruimere vraagstellingen. Laurence van Ypersele besteedt er bijvoorbeeld aandacht aan in haar studie over de mythevorming rond Albert I (*Le Roi Albert. Histoire d'un mythe* (Ottignies 1995)). Internationaal zijn er ook historici en politieke wetenschappers die straatnaamgeving hebben onderzocht in het kader van ruimere studies over stedelijke identiteit. Zie in dat verband onder meer Mark Mazower, *Salonica. City of Ghosts. Christians, Muslims and Jews, 1430-1950* (New York 2004) en Emilia Palonen, "The city-text in post-communist Budapest: street names, memorials and the politics of commemoration", *GeoJournal*, 2008, 73, 219-230.

Biografie

Marnix Beyen (1971) doceert hedendaagse politieke geschiedenis aan de Universiteit Antwerpen. In zijn onderzoek besteedt hij aandacht aan de culturele verbeelding van naties en aan de parlementaire cultuur in West-Europa tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw. Van zijn hand verscheen onder meer *Held voor alle werk. De vele gedaanten van Tijd Uilenspiegel* (1998), *Oorlog en verleden. Nationale geschiedenis in België en Nederland, 1938-1947* (2002) en (samen met Philippe Destatte) *Een ander land. 1970-vandaag*, in deel 3 van de *Nieuwe Geschiedenis van België* (2009).